

פרפראות לחכמה

הנה פרפרת אחת שזיכנו הר' יעקב אורבך ז"ל מירושלים:
 'מנין לברכת חתנים בעשרה? שנאמר (רות ד,ב) ויקח (הכתוב מדבר בבעז) עשרה אנשים מזקני העיר וגו'.

במגילת רות נאמר שם בהמשך (ד,יא) כי כל העם אשר בשער והזקנים ברכו את החתן במלים יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתיים (דוק; ולא שתייהן) את בית ישראל. ובמסכת כלה (א,א) שנינו: 'ומנין לברכת חתנים מן התורה? שנאמר (בראשית כד,ס): ויברכו את רבקה ויאמרו לה אחתנו (דוק; חסר כתיב) את היי לאלפי רבבה וירש זרעך את שער שנאוי (דוק; חסר כתיב).

והובאו הדברים בתוספות כאן (ד"ה שנאמר), ולמדו מהם 'שיש לברך ברכת ארוסין לאשה המתקדשת על ידי שליח'.

יש להעיר כי מלבד שני הכתובים הנ"ל – שהאחד מהם ברכה לחתן והאחד ברכה לכלה – לא מצינו עוד בכל המקרא ברכה הקשורה לנישואין.

ומה מפתיע אפוא לגלות את הזהות הכפולה והמוחלטת בין שני המקראות: בכל אחד מהם חמש עשרה תבות (כמנין התבות בברכת כהנים), והגימטריא של כל אחד מהם 4462. (ויתכן כי זהו פשר הדיוקים שציינו לעיל בענין הדקדוק והכתיב).

דף ח

'לוי איקלע... בריך חמש. רב אסי... בריך שית' – יש להביא מכאן סמך לכך שברכת 'הגפן' יכולה להאמר על ידי מי שברך ברכת המזון, ואילו שאר הברכות על ידי אחר. שאם לא כן, היה צריך לומר 'לוי בריך שש, רב אסי בריך שבע'. ואם כי אין זו ראייה מוכרחת, רמז יש כאן. (המקנה – מובא ב'פתחי תשובה' אבן העזר סב, יז. וע' אגרות משה או"ח ח"ד סט, א).

[נראה מפשטות לשון הגמרא (וכן מדברי המקנה דלעיל), שמנהגם היה שאדם אחד מברך את ברכות החתנים. וכבר העיר על דבר זה ב'שערי אפרים' שאין לחלקן. ואם כי איסור אין בדבר, כמנהג הרבים, נכון יותר שלא לחלקן כשאין צורך בדבר. כן איתא ב'אגרות משה' אה"ע ח"א צד].

'והא רב פפא איעסק לאבא מר בריה וברייך משעת אירוסין? – שאני רב פפא דהוה טריח ליה...'
 – יש מפרשים באירוסין ממש, ודוקא בכגון מעשה דרב פפא מברך, שכבר הוכן לו לנישואין באותה שעה, אבל בלאו הכי אין לברך 'שהשמחה במעונו' באירוסין. ויש מפרשים שמעשה דרב פפא בשעת שידוכין היה, אבל באירוסין מברכים ברכה זו. (מובא במרדכי, הגהות אשר"י.
 וכיצא בזה נחלקו המנהגים אודות סעודת פדיון הבן, יש שהיו אומרים בה 'שהשמחה במעונו', ויש שאין אומרים – ע' בתרומת הדשן רסח).

'רב תנא הוא ופליג. איתמר אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: חתנים מן המנין... מיתבי...'
 הראשונים אם רבי יוחנן יכול לחלוק על תנאים אם לאו – ע' במובא בברכות כג (חוברת צה) וביבמות (ז – חוברת קמה).

(ע"ב) 'אימא מלתא כל קביל ינוקא...' – למה מת ובאיזה חטא, כיון שאינו בר עונשין. [וגם למאן דאמר בחור היה, אינו בר עונשין בבית דין של מעלה עד עשרים]. (מהרש"א)

'כל המנבל פיו ומוציא דבר נבלה מפיו...' – כפל הלשון בא להדגיש שמוציא דבר נבלה מפיו בכוונה וברצון, למעט ניבול פה שנאמר בלא כוונה להרע. (עפ"י ט"ז יו"ד קכד, א. וע' בפירוש 'חדש האביב' (לר"א פאפו. שבת לג), שבא להוציא שנים העוסקים בתורה ונצרכים לדבר בדברים שבסתר – אין בידם עיון).

על הביטוי 'נחתם עליו גזר דין של שבעים שנה' – ע' בספר 'מגדים חדשים' ברכות לא:

'ככתבם וכלשונם'

'ולכן בחתונה מברכין ברכת 'אשר יצר את האדם בצלמו' ואין מברכין זאת הברכה בשעת הולדה – כי אף שהאדם נולד, לא נשלם בשלימות רק כשיתחיל להשתדל לעשות הויה חדשה, והוא כשנושא אשה'. (מי השילוח ריש בראשית)

'בתחלה עלה במחשבה לבראות שנים ולבסוף נברא אחד' –

'... דע כי דברי הכתובים ודברי ההגדות, דרך רמיזות וציורים גשמיים – לצייר הענינים בנפשות, וכדי להעיר כי ברא הכל בהשגחה מאתו יתברך על תכלית השלמות, כינה הדברים לדבר מכוון במחשבה ובהתבוננות החכמה איך יעמדו על השלמות. וכן תמצא לרבותינו ז"ל בהרבה מקומות בהגדות מעשה בראשית...'

עוד יש לפרש בתחילה עלו במחשבה ליבראות שנים, כענין יצירת שאר בעלי חיים שנברא הזכר בפני עצמו והנקבה בפני עצמה, ואחר כך לא נברא אלא אחד, לומר שתהא האשה לקוחה מגופו ומצלעותיו להיותה כאחד מאבריו ולהשתוקק בתועלת בעלה והבעל משתוקק בתועלתה, והוא שהכתוב אומר **עצם מעצמי ובשר מבשרי... על כן יעזב איש את אביו ואת אמו וגו'** – רוצה בו על כן נבראת עצם מעצמיו, להיות הדבקות בהם אמת וחזק יותר מדבקות הבן לאב ולאם שהוא מגופם, כי זה יותר דבר שנלקח חלק ממש מאבריו, וכבר קדם לפירוש זה הרב ר' אברהם ז"ל בספר בעלי הנפש, והוא נכון...'. (מתוך שו"ת הרשב"א ח"א ס.)

וכיוצא בזה כתב מהרש"א ז"ל, שהוא כענין בתחילה עלה במחשבה לברוא את העולם במדת הדין, ראה שאין העולם יכול להתקיים וכו' – אף כאן, כשראה שהאדם כולו קטטה ואין העולם יכול להתקיים כך וצריך שלום ואיחוד – בראו אחד).

'רב אשי איקלע לבי רב כהנא, יומא קמא בריך כולהו מכאן ואילך אי איכא פנים חדשות בריך כולהו ואי לא אפושי שמחה בעלמא הוא...' –

'... נמצא הכי עבדי רבנן עובדא בנפשיהו, דכל פעם שלא נודמן שבאו פנים חדשות מברכים אשר ברא בלבד ואינם מכריחים עצמן לחזור אחר הדבר הזה, להביא אנשים חדשות כדי לברך שבע ברכות. הנה כי כן, אם זה החתן אין לאל ידו להרבות בהוצאות להזמין עשרה בכל סעודה של שבעת ימי המשתה כדי לברך שבע ברכות אחר ברכת המזון, אינו מחוייב לדחוק עצמו לעשות כן, כי אין זה עליו בתורת חובה אלא רק למצוה מן המובחר, אבל אם יש לאל ידו להרבות בהוצאה, הא ודאי למצוה גדולה תחשב לו זאת לעשות סעודת מריעות לחתונתו בהזמנת עשרה לברך ולשבח לשמו יתברך בשבעה ברכות של

חתנים, ורק צריך שיהיה בכל סעודה פנים חדשות... ופה בעירנו בגדאד המנהג פשוט להקפיד שיהיו שנים ולא סגי להו בחד. וכל אלו הם דברים פשוטים...'. (מתוך תשובת רב פעלים ח"ד אה"ע 1)

(ע"ב) 'לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן' –

'... זו שאלה פלוסופית, שתולין הכל בטבע הנוהג, אך לפי הנראה מן הכתוב והסכמת חכמי התורה אינו כן, אלא יש בכל או סגולות או דברים נעלמים לא נתבארה לנו עתה סבותם, והוא שאמרו (מועד קטן יח.) 'ברית כרותה לשפתים'. ואמרו (כתובות סב:) 'הוה כשגגה היוצאה מלפני השליטי ונח נפשיה דיהודה', וכאלה רבים. וזו היא המניעה בקללה והחפיץ בברכות, ואמרו (מגילה טו.) אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך – ואם נמשך בזה אחר הטבע, מה תזיק הקללה ומה תועיל הברכה, יקללו המה והשם יברך. ואמרו 'אל יפתח אדם פיו לשטן' והביאו ראיה מן הכתוב... וגם חכמי הפילוסופיא אינן יכולין ליתן טעם לסגולות הנגלות לעין כל בעשבים ובאבנים, כאבן השואבת הברזל והברזל ישוטט על פני המים ולא ינוח עד שיהו פניו אל פני הסדן, היש מגיד טעם בזה בכל חכמיהם...'. (מתוך תשובת הרשב"א ח"א תח. ומהרש"א ביאר, שהדבור, גם בדרך הדמיון, מעורר את מדת הדין עד שהשטן מקטרג להיות החוטא מודה בדבר שראוי לכך.)

'... ובוזה ניתן להבין ענין 'לעולם אל יפתח פיו לשטן' שפירושו שלא יאמר דברים שנשמע מהם כאילו הוא מזלזל בחייו, כי בזה מעורר בעצמו מדת הדין (עיי' מהרש"א חידושי אגדות כתובות ח:). והענין הוא, שאם לא ירגיש אדם עיכוב פנימי מלהוציא מפיו דברים כאלה, זה לאות שבתוך לבו לא יחוש הרבה לערך העליון שבחייו כנ"ל, כי נגד מה שמושרש ממש בלב לא ימצא אדם בנפשו היכולת להוציא בשפתיו משום אופן, ואפילו להזכיר דבר זה כצד אפשרי לא יוכל. ואם הוא מוכן באופן גס להוציא אפשרות זו מפיו, הרי זה בדקי דקות מעין אותה ההפקרות שדיברנו עליה לעיל. וזהו אשר יתן פתחון פה לשטן לקטרג עליו ח"ו'. (מתוך מכתב מאלהו ח"ד עמ' 222. ועע"ש בעמ' 166.)

'עשרה כוסות תקנו חכמים בבית האבל...'

'מה שהקשה הדר"ג דהלא אבל אסור בשמחה ומדוע שרי לו לשתות יין והרי יין ישמח לבב אנוש... נראה לומר דבשעה שהאדם שרוי בצער או טבע היין רק להקל מעליו את הצער אבל תרתי לא עבד, להפיג את הצער וגם לשמחו. וגם יתכן דבזה ששותה יין בשעה שאינו שרוי בשמחה הרי הוא מראה בכך שהוא מר נפש ושותה את היין רק להוציא הצער מלבו, וכמאמר הכתוב תנו יין למרי נפש, ולכן אינו מגרע כלל בכך את כבוד המת שהוא מתאבל עליו, הואיל וכך דרכם של כל מרי נפש לשתות יין, מה שאין כן אם הוא עוסק בשאר מיני שמחה הרי זה נראה כאילו אינו מצטער כלל על מתו הואיל ואין דרכם של מרי נפש לשמח את לבם בשאר מיני שמחה חוץ מהיין'. (מתוך מנחת שלמה ח"ב צו,ח)

פרפראות

'אמר רב פפא מכי רמו שערי באסינתא...'

מצינו לרב פפא כמה מאמרים השייכים לשיכר ושתיה – ענין אומנותו, שמייצר שיכר היה (כבבא מציעא סה: ופסחים קיג.). והיה השיכר מצוי בביתו ולא היין; – ברכות מד: אמר ליה רבא לרב פפא, סודני, אנן תברין לה בבשרא וחמרא אתון דלא נפיש לכו חמרא במאי תבריתו לה... (וע' מנחות עא. וברש"י).
סוכה מט: 'שכר לשון שתיה... ש"מ כי שבע איניש חמרא מגרוניה שבע'.
בבא קמא לה – 'דהוא תורא דהוה בי רב פפא... ופתקיה לנוייתא ושתי שיכרא'.

בבא מציעא טו: 'אמר רב פפא: האי אסמכתא... אשכחיה דקא שתי שכרא קני...' ע"ז לא: 'רב פפא מפיקין ליה (השכר) אבבא דחנותא ושת'.
 וכן מצינו לרב פפא כמה מאמרים בעניני תמרים, [שמהם הופק השיכר אצלם]; כריתות יד. 'רב פפא אמר כגון דמלייא בתמרי'.
 יומא עט: 'תרי קבי דתמרי חד קבא דקשיבא וטריח'.
 מועד קטן י: 'אמר רב פפא להתיר לייבש תמרים במועד כדי שלא יתליעו.

דף ט

'ואמאי ספק ספיקא הוא...' – אעפ"י שספק סוטה עשאתו תורה כודאי, ולכך כל מקום שאתה יכול להרבות ספקות וספקי ספקות ברשות היחיד טמא (טהרות ו, ד) – לא נאמר דין זה אלא בקינוי, בזה גזרת הכתוב שהסתירה אוסרתה וספיקה כודאה, אבל ללא קינוי אין ספק זנות נידון כודאי. [וכן מבואר בתוס' שחזקה מועילה כאן להתיר – מה שאינה מועילה בשאר מקומות בהם הספק כודאי]. (ע' בחדושי הגר"ח על הרמב"ם – יבום ו, יט. וע' בשטמ"ק שו"ת מהרי"א הלוי ח"ב קסא; [ובשו"ת אחיעזר ח"א ז, ז-ח].
 מה שמוכח מהתוס' ששייך להעמידנה על חזקת כשרות גם באשת כהן, ואין אומרים מעלה עשו ביוחסין (וכדלהלן יד) – יש מי שכתב הטעם לפי שאינו איסור ברור אלא משום 'שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא' (עפ"י הפלאה). וי"א משום שאין אומרים מעלה ליוחסין באשה נשואה, להוציאה מבעלה. ע' באגרות משה אה"ע ח"א כד).

– על המבואר בדברי התוס' כאן, שכל ספק אחד מן הספקות אינו שקול אלא הצד להתיר הוא מיעוט לעומת רוב, אינו מצטרף ל'ספק ספקא' [מלבד אם הוא 'רוב דרבנן' שהקלו בו בספק ספקא] – ע' בספר פני יהושע (כאן ובקונטרס אחרון) שרצה לומר שלפי הטעם שכתב הרשב"א בדין 'ספק ספקא' שהוא משום 'רוב' [כי רוב צדדים להתיר], אפילו ספק שאינו שקול בדין הוא שיעטרף לספק האחר, כי סוף סוף הוא משה את הכף ויוצר 'רוב' מול 'מיעוט'. אלא שהתוס' סוברים שמיעוט כלפי רוב כמאן דליתא, הלכך אין מועיל המיעוט להצטרף לספק אחר. ותלה זאת במחלוקת רבי מאיר וחכמים אם אומרים 'סמוך מיעוטא לחזקה' או המיעוט נידון כמי שאינו.

ובספר שב שמעתא (א, יח) האריך לבאר ולהוכיח כדברי התוס' (וע' גם בתרומת הדשן (קצא) שנקט בפשטות כהתוס'), ודן לחלק בין נידון דין ובין נידון ספק-ספקא העומד מול חזקה, ששם יש לומר שהס' עדיף, כי שני הספקות מתנגדים לחזקה, ואינו דומה לנידונו שה'רוב' בא מול ספק אחד והוא מכריעו, ולא נשאר אלא ספק אחד, הלכך יש להחמיר.
 (עוד בדין ספק-ספקא נגד חזקה – ע' בשו"ת הגרעק"א לו; ש"ך ופרי מגדים יו"ד קי; הגהות ברוך טעם).

עוד חילק (על פי דברי הריב"ש בתשובה שעא) בין ספקות שהם שקולים מצד טבעו של עולם, כגון מחצה זכרים מחצה נקבות, שאז מועילה הצטרפות של ספק שאינו שקול, שהרי על ידי אותו ספק נהפך המחצה לרוב מול מיעוט, והרי כאן דין רוב ממש. משא"כ ספק שאינו מחצה על מחצה במציאות אלא רק מבחינת האפשרויות [כגון בענינו, ספק תחתיו ספק אינו תחתיו] – ספק כזה אינו מועיל להצטרף עם ספק שאינו שקול, שהרי גם בצירוף הספק האחר אין בהכרח רוב אמיתי מול מיעוט, [כגון כאן, אף אם נאמר סמוך מיעוטא דאונס לאין תחתיו, עדיין אין ודאות מוחלטת שתחתיו ברצון הוא מיעוט במציאות]. וכן כיוון לחילוק זה בשו"ת פרי יצחק (ח"א לב). [והוסיף שאפילו במיעוטא דמיעוטא שאינו שכיח, אעפ"כ מצטרף לספק השקול שבטבעו של עולם, לעשות 'רוב'. אך כשאין הספק שקול מצד טבעו של עולם, יתכן שאפילו לפי הדעה המובאת בפני-יהושע אין להתחשב במיעוטא דמיעוטא להצטרף לספק].

וע"ע: שו"ת אחיעזר ח"ב ת, יא; חדושי הגר"ר בנגיס ח"א נ, ד.

על יתר דברי התוס' [ובדין ספק ספקא להוציא ממון] – ע' באריכות בפני יהושע ורעק"א; ריטב"א (ע"ב ד"ה אמר); שב שמעתא א, יט-כד; ד, טז; 'תקפו כהן' להש"ך; רש"ש ב"ב קעג. 'חדושי הגר"ח על הש"ס'; אור לציון ח"א יו"ד א.